

УДК 342.56(477)

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2020-3.9>Чорна С.З.,
суддя

ORCID: 0000-0002-4225-9470

**СУДОВЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ:
ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ****JUDICIAL LAW AS A BRANCH OF LAW IN NATIONAL LEGAL SYSTEM:
PROSPECTS OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT IN UKRAINE**

У статті з урахуванням наукових досліджень авторки зроблена спроба продовжити власне обґрунтування можливості розвитку і виокремлення судового права як самостійної галузі права.

На підставі позиції вчених щодо з'ясування поняття судового права вноситься пропозиція щодо подальших досліджень з урахуванням трьох підходів. Представники першого вважають, що судове право є процесуальним правом, яке об'єднує в собі всі процесуальні галузі права. Другий напрям пропонується називати інтегративним, прихильники якого вважають, що, окрім судочинства, складовою частиною судового права є норми, які призначені для впорядкування організації судової системи та з'ясування правового статусу суддів. Третій підхід вчені пов'язують із судовою правотворчістю та розвитком правової науки.

Судове право визначається як самостійна галузь українського, що представляє собою систему правових норм, що має власні предмет правового регулювання, метод правового регулювання, побудована на певних принципах правового регулювання. Подальше формування судового права можливе, на думку авторки, за умови прийняття кодифікованого нормативного правового акта як основного джерела судового права, джерела права.

Судове право жодним чином не повинно поглинати чи підміняти процесуальні галузі права, воно повинно формуватися і знаходити свій розвиток паралельно з усіма іншими галузями процесуального права України.

Доводиться, що з метою забезпечення науково-методологічного бачення реформування системи права та виокремлення судового права необхідно концентрувати правотворчу роботу на проблемах судової влади, а також формування концепції галузі судового права. Тому тут насамперед необхідно визначити систему науково-теоретичних, нормативно-правових та прaxeологічних положень, що мають загальний засадничий характер і здійснюють безпосередній вплив на зміст і форми здійснення правозахисної функції судової влади в Україні.

Ключові слова: суд, судова влада, правосуддя, судове право, галузь права.

In the article, taking into account the author's research, an attempt is made to continue its own substantiation of the possibility of development and separation of judicial law as an independent branch of law.

Based on the author's position of scientists to clarify the concept of "judicial law", a proposal is made for further research, taking into account three approaches. Representatives of the first believe that judicial law is a procedural law that unites all procedural branches of law. The second direction is proposed to be called integrative, whose supporters believe that in addition to the judiciary, an integral part of judicial law are the rules that are designed to streamline the organization of the judicial system and clarify the legal status of judges. The third approach is associated with judicial lawmaking and the development of legal science.

Judicial law is defined as an independent branch of Ukrainian, which is a system of legal norms that has its own subject of legal regulation, a method of legal regulation, built on certain principles of legal regulation. Further formation of judicial law is possible, according to the author, subject to the adoption of a codified normative legal act as the main source of judicial law. sources of law.

Judicial law should in no way absorb or replace procedural branches of law, it should be formed and find its development in parallel with all other branches of procedural law of Ukraine.

It is proved that in order to provide a scientific and methodological vision of reforming the legal system and the separation of judicial law, it is necessary to concentrate law-making work on the problems of the judiciary, as well as the formation of the concept of judicial law. Therefore, first of all it is necessary to define a system of scientific-theoretical, normative-legal and praxeological provisions that have a general basic character and have a direct impact on the content and forms of human rights protection of the judiciary in Ukraine.

Key words: court, judiciary, justice, judicial law, branch of law.

Вступ. Питання реформування судової України, стали індикатором розвитку демократії та розширення гарантій реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Проведені судові реформи справили позитивний вплив на вдосконалення правового регулювання системи правосуддя, але також супроводжувалися певними недоліками, деякі нововведення через певну хаотичність і непродуманість призводили до дестабілізації судової системи.

Однією із причин такого становища є відсутність у законодавця цілісного та адекватного сприйняття цього інституту, недостатнє врахування досягнень юридичної науки, а також недостатнє теоретико-методологічне забезпечення судових реформ. З огляду на відзначене очевидною є необхідність відродження концепції розвитку галузі судового права в Україні, із чим пов'язується вирішення окреслених проблем, актуальність дослідження тут залишається достатньо високою і потребує уваги вчених та юристів-практиків.

Стан дослідження. Теоретичну основу досліджуваного питання в різні роки склали наукові дослідження таких учених, як В.Ф. Бойко, В.Д. Бринцев, Ю.М. Грошевий, В.О. Євдокимов, Р.О. Куйбіда, Л.М. Москвич, В.І. Назаров, В.Т. Нор, І.Н. Полянський, С.В. Прилуцький, В.М. Савицький, А.О. Селіванов, В.В. Скитович, М.С. Строгович, О.Х. Юлдашев, О.В. Щербанюк.

Постановка завдання. Метою статті є продовження досліджень, спрямованих на науково-теоретичне обґрунтування необхідності становлення і розвитку судового права як самостійної галузі права.

Результати дослідження. Для сучасної української юридичної науки концепція судового права не є новою, проте вона залишається малодослідженою. Позиції вчених конституціоналістів із приводу зазначеного правового поняття розділилися на три основних підходи. Представники першого напряму вважають, що судовоє право покликане інтегрувати в себе всі види судочинства: кримінальне, цивільне, господарське, адміністративне і навіть конституційне, а судовоє право є процесуальним правом, що об'єднує в собі всі процесуальні галузі права [1, с. 14].

Другий підхід до з'ясування поняття судового права та його місця в системі права можна назвати інтегративним: окрім судочинства, складовою частиною судового права є норми, що регламентують судоустрій держави – організацію судової системи, внутрішньосудовий контроль, правовий статус суддів тощо [2, с. 21].

Представники третього підходу до судового права обмежують його розуміння судовою правотворчістю через несприйняття доктрини судового прецеденту [3, с. 67]. Проф. В.Д. Бринцев ще у 1996 р. одним із перших в українській конституціоналістиці порушив питання розвитку галузі судового права та виніс на обговорення ідею Кодексу судової влади, який став би комплексним кодифікованим збірником

правових норм, що регулюють принципи, побудову та функціонування органів правосуддя. Так, учений зазначив, що, на відміну від попередніх етапів розвитку судової системи в Україні, чинна правова база є досить розгалуженою та характеризується відсутністю єдиних принципів побудови органів правосуддя.

Виходячи із цього, основним завданням Кодексу судової влади, на переконання В.Д. Бринцева, повинно стати формування чіткої законодавчої основи, яка б забезпечила суверенність і незалежність судової влади та створила б нормативне підґрунтя для справжнього правосуддя, одночасно забезпечивши гарантії діяльності всіх суб'єктів судового процесу та створивши передумови для зміцнення авторитету судової влади [4, с. 19].

У часи розвитку вітчизняної науки незалежної Української держави ідея оновити застарілу концепцію судового права поступово відроджується. Упродовж останнього десятиліття у вітчизняній науці конституційного права низкою вчених відстоюється концепція виокремлення самостійної галузі судового права.

Необхідність існування судового права аргументовано доводить професорка О.В. Щербанюк: «Оскільки судовий захист здійснюється у всіх формах судочинства, він із повним правом може претендувати на визнання як міжгалузевий інститут права, тобто сукупність взаємопов'язаних норм, інститутів, що містяться в різних галузях права і регулюють виключно однорідну групу суспільних відносин у сфері судочинства. Судове право є однією зі складових частин публічного права, де основним і обов'язковим його суб'єктом є судова влада» [5, с. 159].

Власне бачення концепції галузі судового права сформулював колектив авторів навчального видання «Право людини на правосуддя (Судове право України)». Зокрема, В.Ф. Бойко, В.О. Євдокимов, О.Х. Юлдашев під судовим правом запропонували розуміти сукупність позитивних прав, що забезпечують природне право людини на справедливий судовий захист (правосуддя).

В об'єктивному розумінні до галузі судового права належать норми національного й міжнародного права, що здійснюють правову регламентацію діяльності національних і міжнародних судів. Власне, інститут права людини на судовий захист, на переконання вчених, і є основним критерієм, що об'єднує усі норми об'єктивного права, яке здійснює правову регламентацію забезпечення зазначеного суб'єктивного права, що свідчить, зокрема, про спорідненість цих правових норм і самостійність предмета їх регулювання.

Предметом правового регулювання судового права, на думку вчених, є суспільні правові відносини, що складаються у зв'язку з формуванням, діяльністю та розвитком судової влади [6, с. 7].

Що стосується методу правового регулювання судового права, то тут називають, окрім такого, як імперативний і диспозитивний методи, ще також особливий судовий метод – імперативно-диспозитивний.

Якщо імперативний метод означає організацію судової влади відповідно до закону, можливість примусового виконання судових рішень, строге регламентування прав учасників судового процесу та їх юридичну відповідальність, то диспозитивний метод судового права – це можливість і право учасників судово-правових відносин на власний розсуд вирішувати питання щодо реалізації їхніх прав.

Імперативно-диспозитивний метод правового регулювання в системі судового права дозволяє відмежувати судове право від інших суміжних галузей права і полягає в можливості учасників судово-правових відносин підпорядковуватись примусовому впливу судової влади, володіти диспозитивною свободою в реалізації своїх процесуальних прав.

Наступною ознакою відокремленої галузі права є наявність власної системи законодавства та самостійного кодифікованого джерела. Слід зазначити, що нині деякі країни вже мають так звані Судові кодекси, які визначають правові основи судового провадження. Тобто певна практика кодифікації норм правового регулювання правовідносин у сфері функціонування судової влади існує. В Україні також були спроби прийняття єдиного кодифікованого акта, який регулював всі правовідносини, що виникають у процесі реалізації судовою владою своїх функцій, але, на жаль, досі таку ініціативу законодавець не підтримав. На думку Л.М. Москвич, «об'єднання розрізненого нормативного матеріалу про судову владу в єдине судове право, що регулює організаційні та функціональні суспільні відносини у сфері судової влади, є досить логічним. Однак більш глибоке дослідження цього питання зумовлює або потребу постановки питання щодо оновлення чинного права, якщо розглядати судове право як частину більш загального питання – про систему вітчизняного чинного права взагалі, або необхідність спроби вирішення проблем нормативної термінології, за якої судове право виконує відведену йому роль юридичної науки» [7, с. 20], а тому основне призначення судового права – побудова самостійної судової влади та процесуальної судової діяльності, яка відображена в організації судової практики. Саме в цьому вчений вбачає самостійне призначення судового права як вчення про судову владу в публічно-правовій системі України [8, с. 415].

Професор С.В. Прилуцький, характеризуючи результати запровадження багаточисельних реформ судової влади та незалежного правосуддя як вкрай незадовільні, шляхом виходу зі складної ситуації бачить розвиток вчення про

судове право [10, с. 5]. Учений звертає увагу на розмаїтість розуміння категорії судового права, окреслюючи декілька самостійних смислових навантажень: по-перше, судове право – це право, що міститься в судових прецедентах – так зване «прецедентне право» (англ. case law), чи судовій практиці, рішеннях конституційних судів й інших судових актах (франц. jurisprudence) [10, с. 707]. По-друге, судове право – це сукупність норм, судоустрій та судочинства. У цьому розумінні судове право має характер міжгалузевого комплексу норм (галузь законодавства); по-третє, судове право – це наукова концепція, що пройшла тривалий і складний шлях свого розвитку і знайшла своє відродження в сучасній Україні та деяких інших пострадянських країнах; по-четверте, судове право – це окрема галузь права, що комплексно вивчає судову владу та правосуддя у їх системному зв'язку організації та дії [9, с. 6–7].

Зустрічаємо і противників запровадження судового права як окремої галузі права. Зокрема, В.В. Скитович піддав критиці концепцію судового права. На його думку, «ні доктринальні погляди, ані законотворча діяльність останніх років не дають серйозних підстав для висновку про наявність нової галузі, яка б об'єднувала в собі існуючі види судових проваджень». Учений переконаний, що прихильники судового права на всіх етапах розвитку цієї концепції вчиняють одну й ту ж методологічну помилку – відокремлюють судовий процес від його матеріально-правової основи та, послуговуючись самою тільки зовнішньою схожістю окремих процесуально-правових інститутів, наділяють їх такою сутністю, якої вони не можуть мати [11, с. 7].

Вважаємо, у світлі останніх конституційних змін у сфері правосуддя (2016 р.) питання створення у правовій системі України самостійної галузі судового права актуалізувалось. На початковому етапі державотворення становлення та розвиток цієї концепції ускладнювались неналежним методологічним потенціалом, відсутністю узгодженого теоретичного підходу щодо судової влади. Проте сьогодні осмислення судової влади як самостійної гілки державної влади, на яку покладається важлива роль у правозахисному механізмі держави, вимагає консолідованого теоретико-правового підґрунтя. У зв'язку із цим убачається, що теорія судової влади має виступити засадничим підґрунтям у подальшому розвитку галузі судового права в Україні як важливої умови існування й розвитку громадянського суспільства та правової держави.

Таким чином, судове право як комплексна галузь права розкриватиме основоположні принципи взаємовідносин судової влади з іншими гілками державної влади в механізмі стримувань і противаг; досліджуватиме критерії балансу між судом як органом державної влади та судом як інститутом громадянського суспіль-

ства; визначатиме функціональне призначення судової влади у сфері розв'язання правових конфліктів, захисті прав людини, упорядкування суспільних відносин, тощо.

З огляду на це предметною сферою регулювання судового права в національній правовій системі має бути:

- вчення про судову владу та суд як орган державної влади, наділений виключною функцією здійснювати правосуддя, що є публічно-правовим і владним феноменом в суспільстві (правові дослідження питань співвідношення і взаємодії судової влади з державою, суспільством і людиною);

- вчення про судоустрій – досліджуватиме судову систему, статус суддів, критерії їх незалежності та відповідальності; підтримання державного обвинувачення в суді (прокуратура) та забезпечення правового захисту в суді (адвокатура та адвокатська діяльність) як складові частини судочинства в системі правосуддя;

- вчення про судочинство та правосуддя – здійснюватиметься теоретичний аналіз та наукове обґрунтування таких комплексних державно-правових інститутів, як: судова правотворчість, судова політика та політика реалізації судової влади у сфері правозахисної функції держави; засади самоорганізації судової влади; здійснення суддівського самоврядування; управління судовою владою та суддівське адміністрування; судовий контроль і судовий нагляд, транспарентність судової влади; наднаціональні (міжнародні) механізми правового захисту людини (Європейський суд із прав людини).

Завдяки своєму теоретико-методологічному потенціалу судове право здатне забезпечити максимальну доступність, зрозумілість і ефективність судових процедур. Для цього необхідно виокремити як спільні, так і особливі риси різних видів судочинства та, відповідно, ті інститути, принципи, процедури, що є для них спільними – повинні бути приведені до взаємної узгодженості й уніфікованості.

Таким чином, у нинішніх умовах реформування правової системи України в цілому і системи судочинства зокрема як теоретична, так і практична цінність судового права полягає

в тому, що воно здатне стати концептуальною основою для оптимізації процесу формування судової влади, на яку в державі покладається важлива роль здійснення правозахисної функції.

Висновки. Вважаємо, що судова гілка влади потребує формування власної галузі права, що актуалізує потребу відродження концепції судового права і становлення на її основі самостійної комплексної галузі матеріального права, що відноситься до галузей публічного права та ґрунтується на основі уніфікації положень про такі правові інститути:

- судову владу та суд як орган державної влади, наділений виключною функцією здійснення правосуддя;

- принципи організації та здійснення судочинства в кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних справах (що дасть можливість інтеграції окремих інститутів і норм процесуальних галузей права);

- судоустрій держави та організацію судової системи, внутрішньосудовий контроль, правовий статус суддів, критерії їх незалежності та відповідальності тощо;

- політику реалізації судової влади у сфері правозахисної функції держави; засади самоорганізації судової влади; здійснення суддівського самоврядування; управління судовою владою та суддівське адміністрування; судовий контроль і судовий нагляд, транспарентність судової влади; наднаціональні (міжнародні) механізми правового захисту людини (Європейський суд з прав людини).

- доступність правосуддя та судового захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина;

- судову правотворчість та обґрунтування нормотворчого характеру рішень судів в Україні.

Таким чином, судове право – самостійна галузь матеріального публічного права в національній правовій системі, що представляє собою сукупність юридичних норм, що має власний предмет правового регулювання, особливий метод правового регулювання, принципи правового регулювання, та заслуговує на прийняття власного кодифікованого джерела права.

Список використаних джерел:

1. Проблемы судебного права / Н.Н. Полянский, М.С. Строгович, В.М. Савицкий, А.А. Мельников. Москва : Наука, 1983. 223 с.
2. Грошевий Ю.М. Конституція України та проблеми формування судового права / Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяч. 4-й річниці Конституції України (м. Ужгород, 1-3 червня 2000 р.). Ужгород : Закарпаття. 300 с.
3. Бринцев В.Д. Судовий конституціоналізм в Україні: доктрина і практика формування: у 2 кн. Кн. 1 : монографія. Харків : Право, 2013. 392 с.
4. Бринцев В.Д. Кодекс судової влади на один щабель з КК, ЦК, КПК, ЦПК. Право України. 1996. № 8. С. 19–21.
5. Щербанюк О.В. Становлення концепції судового права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Серія ПРАВО. 2015. Випуск 32. Том 1. С. 157–160.

6. Бойко В.Ф., Євдокимов В.О., Юлдашев О.Х. Право людини на правосуддя (Судове право України): навчальний посібник. Київ : Варта; МАУП, 2003. 526 с.
7. Москвич Л.М. Судове право: крок від теорії до галузі права. *Право України*. 2015. № 3. С. 18–25.
8. Селіванов А.О. Конституція. Громадянство. Суд. Професійні та суспільні погляди. Київ : УВІД «Рада», 2009. 560 с.
9. Прилуцький С.В. Концепція судового права та перспективи: Наукова доповідь. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 28 с.
10. Прилуцький С.В. Судове право / Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Українська енциклопедія», 2003. Т. 5 (П–С). 736 с.
11. Скитович В.В. Концепция судебного права: опыт критического переосмысления / *Проблемные вопросы гражданского и арбитражного процессов. Сборник статей* / Отв. ред. Л.Ф. Лесническая, М.А. Рожкова. Москва : Статут, 2008. 512 с.